

Hur hamnade SVT i en korseld av kritik?

Helena Olsson*

I hela världen är oberoende medier ifrågasatta av höga politiska företrädare och stora opinionsgrupper. Medierna påstås ägna sig åt mörkläggning och kritiseras för att vara vänster, ”politiskt korrekta” eller partiska till förmån för liberala värderingar. Och samtidigt: En kritik från vänster som menar att vi banar väg för högerpopulism genom att ge legitimitet åt perspektiven därifrån – en kritik som inte är synlig i SVTs publikundersökningar, men som förekommer i den offentliga debatten. I *Aftonbladet Kultur* har SVT påståtts erbjuda ett jämförbart alternativt till sajten *Fria Tider* för den som söker bekräftelse på invandringens betydelse för den stora samhällskollapsen.

Varför står oberoende medier i allmänhet och SVT i synnerhet just nu i denna korseld? Att försöka komplicera bilden är ett riskfyllt uppdrag. En uppriktig vilja till intellektuell hederlighet krävs av alla som deltar i en sådan diskussion, för marken är beströdd med

* Helena Olsson är Beställare för Nyheter Samhälle Dokumentär på Sveriges Television. Texten är en bearbetad version av en artikel hon publicerade i Svenska Dagbladet i januari 2020.

konspirationsteoretiska minor utkastade från olika håll i ideologirymden.

Färre uppfattar idag *SVT* som oberoende jämfört med för några år sedan. Minskningen är liten och från en hög nivå, men likväl en minskning. Parallellt med den trenden har något som kallats ett nytt ”kulturkrig” tornat upp sig mellan de som vill begränsa och de som vill värna public service. De senare varnar för utvecklingen i Danmark och Ungern, ibland åberopas till och med 30-talet. Alldeles oavsett vilken riktning detta tar, låt oss här koncentrera oss på varifrån denna sviktande tilltro till oberoende medier kommer. Har vår journalistik förändrats? Har publiken förändrats?

Till att börja med står en förklaring att finna i en förändrad uppfattning om av vad oberoende är. För traditionella medier är oberoende synonymt med att stå fri från intressen – ekonomiska, religiösa eller politiska. En nyhet i *Ekot* eller *Rapport* är oberoende i kraft av att avsändaren bara går allmänhetens ärenden. Hos publiken däremot, har förståelsen av oberoende förändrats i takt med mediedieten hos den digitala mediekonsumenten. Oberoende uppfattas alltmer som något man själv tar ansvar för genom att använda sig av många olika källor, och en enskild aktör som visar sin ståndpunkt uppfattas som trovärdig. Här har vi på *SVT* och många andra medier med oss ett jobb att göra för att gå i takt med dagens mediekonsumenter. Det räcker inte med att *SVT* påstår att något är sant, ska vi få förtroende måste vi också vara transparenta med journalistiska metoder, motivera våra publiceringar, noga skilja på fakta och åsikter och förmå ge flera perspektiv.

Detta räcker dock inte som förklaring. De som misstror oss är nämligen inte jämnt fördelade i befolkningen. Dels är kritiken något överrepresenterad bland högerväljare, i synnerhet bland Sverigedemokrater. Dels går synen på *SVT* hand i hand med andra attityder till samhället. De som värderar oss lägst har generellt lägre tillit till andra människor och värdesätter lojalitet med de egna. Vi får också svagare betyg av en grupp starka individualister som tycker att människor ska ta större eget ansvar för sina liv.

Vad är det i vår bevakning som gör att dessa grupper skattar oss lägre? Kritiker hävdar ibland att det handlar om vår bevakning av invandring – den fråga som enskilt stökat om mest inom europeiska partisystem de senaste decennierna. Medierna påstås ”mörka” till förmån för en liberal syn på invandring. Kan det vara så?

När flyktingkrisen inträffade år 2015 låg alla svenska partier utom Sverigedemokraterna ganska enade i en relativt sett generös inställning till flyktingmottagande. Väljarna var just då mer positiva till flyktingmottagande än de varit på länge. Insamlingar, galor, demonstrationer avlöste varandra till förmån för människor på flykt. Fyra år senare är de flesta partierna fortfarande ganska enade, men nu i en position i nära anslutning till den Sverigedemokraterna tidigare var ensamma om. Väljarnas inställning har gått i samma riktning. Och man kan nog säga att journalistiken har följt med. Bevakningen av invandringens negativa konsekvenser är mer omfattande i dag än för några år sedan. Nyhetsjournalistiken skapar heller inga stora rubriker kring utvisningar av ensamkommande, Medelhavet känns inte längre lika farligt trots att färden över havet blivit

dödligare efter 2015. Men kritiken mot oberoende mediers påstådda partiskhet har inte tystnat för det. Låt oss leta vidare efter förklaringar.

Ytterligheterna i politiken förhåller sig i dag till den kulturella värderingsdimensionen – ibland beskriven med hjälp av GAL-TAN-skalan – där globala, liberala värderingar står mot traditionella, nationalistiska. Denna dimension har skurit rakt igenom vänsterhögerskalans socioekonomiska frågor och splittrat väljare i frågor som rör t ex mångkultur, hbtq-rättigheter och klimat. Mobilisering runt **Trump**, **Macron**, **Brexit**, **Greta Thunberg** och Gula västarna har alla hämtat näring ur denna skärpta motsättning de senaste åren. Och det är i takt med denna utveckling som kritiken mot traditionella medier har växt sig starkare. Finns där ett samband? (Se också **Nicklas Håkanssons** kapitel i denna skrift för en undersökning av GAL-TAN-skalan i valrörelsebevakningen.)

Moralteori som väg till förklaring

I en publikundersökning som SVT gjort har vi lånat verktyg från socialpsykologins moralteori. En av de mest tongivande forskarna på området är **Jonathan Haidt**, professor vid Stern School of Business i New York. Teorin har använts inom forskning för att förklara människors ideologiska hemvist och brist på förståelse mellan oliktankande. Den gör gällande att människor når olika ståndpunkter utifrån vilka moraliska fundament de vägleds av: a) omsorg, b) rättvisa c) lojalitet d) auktoritet e) helighet och f) individuell frihet.

Vad vi ser indikationer på är att de som misstror vårt oberoende tycker att vi är för omhändertagande. Vi är för upptagna av orättvisor och uppfattas vara partiska till förmån för svaga grupper istället för att peka på människans eget ansvar. Forskning visar att just moralfundamenten omsorg och rättvisa är vanligast för socialliberaler och socialister att orientera utifrån. Konservativa däremot utgår från alla sex moralfundament när de formar sina ståndpunkter. De konservativt sinnade får alltså inte alla sina fundament bekräftade i samma utsträckning – dvs lojalitet, auktoritet, helighet och individuell frihet.

Hur har vi hamnat här? Har journalistiken till sin natur en ideologisk hemvist? Sannolikt står ett svar att finna i försvaret av alla människors lika värde. Liksom filosofen **John Rawls** teori om att statens kärna utgörs av den universella idén om alla människors lika värde har också den liberala demokratins journalistiska tradition värnat detta som sin kärna. Det står till och med inskrivet i Radio- och TV-lagen tillsammans med respekten för det demokratiska statsskickets principer. En tes skulle kunna vara att värnandet om denna universella värdegrund oftare tar spjörn emot de två första fundamenten, och ibland till och med kan sägas komma i konflikt med några av de övriga moralfundamenten. Skulle detta resonemang kunna bidra till förståelsen av varför oberoende media idag ifrågasätts och journalister uppfattas som vänster? Om svaret är ja, så återstår dock att besvara varför denna diskrepans tycks mer akut nu än tidigare. Vi söker vidare.

Enligt Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet har vi på senare tid sett ett uppsving för

klassiskt konservativa värderingar. Synen på familjens ställning (lojalitet), svenska värden, lag/ordning (auktoritet) och kristna värden (helighet) har blivit mer positiv. Samtidigt har synen på internationalism, mångkulturalism och solidaritet (omsorg och rättvisa) blivit mer negativ. Medan svenskarna har blivit mer konservativa, vilar journalistiken i en universell idétradition och hämtar troligen perspektiven ur samma moralfundament som tidigare. Dessutom är, enligt Valforskningsprogrammet, den kulturella värderingsdimensionen (GAL-TAN) nu på väg att lägga sig ner längs vänster-högerskalan. Liberala, globala värderingar har blivit mer vänster och Sverigedemokraterna är enligt både väljarna och partiets företrädare nu ett ytterkantsparti till höger.

Om vi bejakar denna teori som tänkbar förklaring till varför journalistiken är så kritiserad för närvarande, ska vi då göra allt vi kan för att gå så många som möjligt till mötes i fråga om synen på vårt oberoende? Ja, det ska vi. Men inte till vilket pris som helst.

Brokighet – men med vissa gränser

Vi ser mycket vi kan förbättra när vi fördjupar kunskapen om publiken och får syn på slentrianmässiga vinklar och ensidig rapportering. Likaså behöver vi möta publikens behov av traditioner, gemenskap och en offentlighet där alla känner sig delaktiga. Men den oberoende journalistiken kan aldrig, oavsett vems världsbild den bekräftar, utgå från något annat än evidens och fakta och vi kan inte likställa fakta med åsikter för att tillmötesgå en opinion. Detta skiljer oss

på ett helt avgörande sätt från sociala medier som just nu har ett massivt inflytande över hur människor uppfattar varandra, världen och – inte minst – vart världen är på väg. Likaså har det faktum att *SVT* är och förblir partiska i fråga om alla människors lika värde konsekvenser. Vi ska skildra Sverige i all sin brokighet, alldeles oavsett om någon känner vämjelse över gränsöverskridande sexualitet eller motvilja mot utlandsfödda svenskar i bilden av Sverige. Och vi vinnlägger oss om relevans innan vi gör en poäng av etnicitet. Somliga som ropar efter ”sanningssägande” kallar detta för politisk korrekthet. Låt gå för det, om vi med detta menar pressetik och ansvar för en civiliserad offentlighet. På dessa punkter måste vi stå pall för opinionsvindar som just nu utmanar våra journalistiska principer.

När nyhetsbolag från hela världen samlades i Paris i november var temat ”Trust” (förtroende). Alla delade oron inför ifrågasättandet av inte bara journalister utan också av konceptet sanning. Faktakontroll, transparens, dialog och inkludering återkommer i allas receptböcker för att försöka medicinera bort post truth-eran. Och kanske kan vi med moralteori addera ett tankefrö till varför journalistisk tradition av vissa uppfattas som ”vänster” just nu. Och de många hundra delegaterna i Paris var överens – vi måste stå ut med den hätskhet som ofta präglar kritiken. Vi kommer hålla kurs för en faktabaserad opartisk journalistik och, när det inte står i strid med journalistiska principer, försöka spegla hela publikens värderingspektra.

På 1970-talet när vänster-högerskalan var spänd som en fiolsträng stod också public service i skottgluggen. Vi har kommit att få en liknande situation.

Men nu som konsekvens av den idékamp som följt på uppsvinget för konservativa värderingar och av den världsbild sociala medier bidrar till. Samtidigt vill alltfler, med rätta, att vi redovisar många perspektiv i komplicerade frågor och håller isär åsikter och fakta. Förhoppningsvis kommer något gott ur dialog mellan olika opinioner och mellan publiken och *SVT*. Historien talar för det.

Under coronapandemin har debatten om public service tystnat och kanske har synen på oberoende medier och värdet av evidensbaserad journalistik förändrats – *SVT* har liksom många andra traditionella medier haft ett gigantiskt publiktillskott under våren 2020, för *SVT*s del inte minst bland yngre konsumenter. Men vilka spår av pandemin som blir bestående återstår att se.